

Postavenie dedinskej šľachty na Spiši

ZUZANA KOLLÁROVÁ

Počiatky spišskej šľachty sú spojené s kolonizáciou Spiša v 11. – 12. storočí. Najsilnejšími zo všetkých tu boli rody Brezovických (Berzevici), Mariášiovcov (Máriássy) a Hrhovských (Görgey). Okrem ich viacerých rodových vetiev sa na Spiši objavili aj príslušníci drobnej šľachty, či takí, ktorí získali prestíž vďaka svojim dobrým majetkovým pomerom v časoch, kedy šľachtický titul bol už iba „labuťou piesňou“.¹ V príspevku sa budeme venovať postaveniu „dedinskej šľachty“ silnému rodu Mariášiovcov a jeho vetvy v Batizovciach.

Rodina Mariášiovcov patrila k veľkým spišským rodom zrejme maďarského pôvodu. Najstarší Batyz, sa roku 1264 spomína v súvislosti s donáciou lesa Chetenye pod Tatrami medzi Popradom a Červeným potokom, ktorý získal za svoje zásluhy. Podľa Samuela Webera syn Belu IV. Štefan bojoval proti českému kráľovi Otakarovi. Traduje sa, že Batyz bol prvý, ktorý roku 1264 ustarostenému otcovi priniesol radostnú správu, že jeho syn je v poriadku. Z vďaka udelil kráľ heroldovi a jeho synovi Marekovi pod Tatrami jeden les Chetenye. Podľa jeho syna Mareka boli založené a pomenované Markušovce.²

Otcom Batyza bol Marek, ktorého otcom bol zas istý Gala. Ich potomkovia sa rovnako zúčastňovali mnohých bojov po kráľovom boku a získavali donácie a majetky. Pravdepodobne prvým majetkom boli dnešné Markušovce, na ktorých mieste bola obec Sv. Michala pri Hornáde. Oficiálne ju dostali až neskôr. Môžeme predpokladať, že sa ich predkovia sem pôvodne dostali ako strážcovia hraníc.³

Batyz založil v darovanom lese „Chetenye“⁴ Batizovce, ale kráľovi slúžil s mečom i naďalej.

¹ CHALUPECKÝ, Ivan. Najstaršia šľachta na Spiši. In ŠTULRAJTEROVÁ, Katarína (ed.). *Najstaršie rody na Slovensku*. Martin 1994, s. 78. MÁRIÁSSY, Tibor. A Comes szó jelentősége és Máriássy család. In: HAJNÓCZY, József. *Zprávy z minulosti Spiša*. Levoča 1926, s. 33-40.

² WEBER, Samuel. *Zipser Geschichts- und Zeitbilder*. Levoča 1880, s. 22. ŠIMEK, Ondrej. K počiatkom sedemstoročných Batizovciac. *Podtatranské noviny* 21, č. 19, 15. 5. 1980, *Ozveny histórie* 6, č. 2/1980, s. 3 – 4. WEBER, Samuel. *Ehrenhalle verdienstvoller Zipser des XIX. Jahrhunderts 1800 – 1900*. Spišská Nová Ves 1901, s. 355.

³ CHALUPECKÝ, ref. 1, s. 78.

⁴ Pozri aj: BEŇKO, Ján: *Osídlenie severného Slovenska*. Košice 1985, s. 160- 161.

Roku 1257 dobil pre panovníka Spišský Hrad, ktorého sa zmocnil Roland. Pri tejto bitke bol ťažko ranený na ruke, a preto mu Ladislav IV. daroval ešte Matejovce a Slavkov. Neskôr bojoval aj proti Čechom. V listine z roku 1279 ho uvádzajú ako *comes Boctiz magnus*. Batyz mal viacerých bratov, spomedzi ktorých sú najznámejší Mikuláš, Marek – Máriaš, Peter zvaný Dond a Ján, nazývaný Kassan. Im sa prisudzuje vybudovanie hradu Krásna Hôrka. Roku 1290 patrili Mariášiovcovi už aj Brzotín v Gemeri, odkúpený od Bubenkovcov, odkiaľ poverili istého šoltýsa, aby v lese Hnilčík založil obec Vondrišiel (Nálepkovo). Roku 1345 založili nad Markušovcami Tepličku a obec Sv. Peter.⁵

Príslušníci rodu sa zúčastnili aj na bojoch medzi Matúšom Čákom Trenčianskym a Karolom Róbertom z Anjou. V spišskom oddiele zemanov na strane Karola Róberta bojoval pri Rozhanovciach 15. júna 1312 vnuk Batyzovho brata Mareka, magister Markus de Máriašfalva, podľa ktorého získala celá rodina prívlastok Mariáši. Môžeme predpokladať, že po jeho boku bojovali aj viacerí Batyzovčania. Podľa Samuela Webera Mariášiovcovi prišli k svojmu menu nasledovne: „...v nejakej bitke, keď uhorské vojsko už bolo nerozhodné, zasiahol člen tejto rodiny, istý Markus, nesúc odznak Panny Márie. Keď to videli uhorskí vojaci, údajne zvolali týmto povzbudení: „Nebojme sa, Boh je s nami, tu sú voje Márie.“⁶

Mariášiovcovi sa venovali baníctvu. Kutacie právo dostal od kráľa Ľudovíta roku 1344 Batyzov vnuk Jakub - syn Mikuláša, synovia Batyzovho brata Jána, Mikuláš a Stanislav a vnuci druhého Batyzovho brata Mareka, Marek – syn Štefana. V listine sa uvádza: „...ak by kdekoľvek na týchto majetkoch alebo v rámci hraníc svojich majetkov objavili zlaté alebo strieborné bane alebo tam už boli nájdené, sú povinní odvieť nám náš urbúrálny príjem vcelku a neporušene podľa banského zvyku. Oni sami nech sa tej slobode, ktorej sa tešia ďalší šľachtici nášho kráľovstva, na ktorých majetkoch sa nachádzajú bane, trvalo tešia a nech ju užívajú v pokoji s tým, že tak na udržiavanie banských miest, ako aj na ich spravovanie môžu slobodne používať sumy z našej urbury, rozumie sa jednu tretinu na ich územiach prv opísaných spôsobom, podľa slobody nášho kráľovstva na základe banského práva bez ohrozenia našich kráľovských práv, ktoré tam ostávajú...“⁷

Roku 1352 si Mariášiovcovi podelili svoje majetky na Spiši a v Gemeri. Neskôr sa na Spiši rozdelili na vetvu batyzovskú a markušovskú a na Gemeri na brzotínsku a hrušovskú. Rod sa pridal na stranu Zápoľských a po ich porážke prišiel o niektoré majetky.⁸

⁵ CHALUPECKÝ, ref. 1, s. 78. O majetkových pomeroch aj: SEDLÁK, Vincent. *Regesta nec non epistolaria Slovaciae I.* Bratislava 1980, s. 252 – 253; SEDLÁK, Vincent. *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae II.*, Bratislava 1987, s. 214, 292, 344; *Encyklopédia Slovenska III.*, zv. K – M, Bratislava 1979, s. 494-495.

⁶ WEBER, Zipsler, ref. 2, s. 22.

⁷ SEDLÁK, Vincent. *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov. Pod nadvládou anjuovských kráľov.* Bratislava 2002, s.143-144.

⁸ CHALUPECKÝ, ref 1, s. 78-79.

V priateľskom spojení s Jánom Zápoľským, nepriateľom Vladislava II. bol Štefan Mariáš (†1463 - †30. 4. 1516). Napriek tomu tento od Vladislava II. (1490 – 1516) získal erb rodiny Mariáš päť dní po Matejovi apoštolovi roku 1504.⁹ V červenom štíte na spodnej časti je v popredí skala – vrchy, na ktorých po každej strane kvitnú kvety. Za skalou stojí polovičná postava muža odetá v brnení so šišakom na hlave. V pravej ruke drží nad hlavou budzogán a v ľavej, mierne ohnutej, drží dvojité kríž. Štefan Mariáš bol správcom Spiša ako *župan na večné veky* z poverenia matky Jána Zápoľského Hedvigy z roku 1500. Po smrti svojho brata Imricha (†1487) sa stal jediným dedičom všetkých mariášiovských majetkov. Získal prívlastok *Premocný*.¹⁰

Po bitke pri Moháči (1526), keď sa o uhorskú korunu uchádzal Ferdinand rakúske arciknieža a sedmohradský knieža Ján Zápoľský, rozdelilo sa nielen Uhorsko, ale aj Spiš. Levoča a Gelnica boli na strane Ferdinanda, no František Mariáš (†1534), Štefanov syn, sa priklonil na stranu Jána Zápoľského, ktorého majetkom bol okrem iných Kežmarok, aj kvôli už spomínanej rodovej spriaznenosti.¹¹

Kráľ Ferdinand zhabal Františkovi Mariášimu gemerské majetky, ktoré získal roku 1528 Imrich Bebek a spišské majetky dal svojmu vojvodovi Jánovi Katzianerovi, ktorý ich 19. mája 1529 dal do zálohu Levoči. Takto sa stali aj Batizovce majetkom mesta Levoča.¹²

Starší brat (v tom čase už nebohého) Františka Mariášiho – Matej 20. septembra 1535 získal od kráľa listinu, ktorá ukladala Katzianerovi, aby mariášiovské majetky, ktoré boli v zálohu za 1640 zlatých, Matejovi nielen vrátil, ale aby donútil Levočanov nahradiť všetky spôsobené škody.¹³

Synom Františka Mariášiho bol Pavol. Pavlov švagor – Benedikt Bornemisa (Bornemissza), ktorý mal za manželku jednu z piatich sestier Margitu, vyplatil Levoči 1600 zlatých, ako výmenu a právom švagrovstva získal od kráľa všetky spišské majetky Mariášiovcov 16. marca 1538. O 4 roky neskôr vyšiel zákon o revízii všetkých majetkov bývalých prívržencov Zápoľského a majetky Mariášiovcov prideliť vdove po Františkovi – Žofii Pongrácovej z Nagymihála. Vzájomné rodinné spory pokračovali aj v ďalších rokoch. Margita 30. augusta 1558 dala Batizovce a Gerlachov do zálohu svojmu manželovi Benediktovi Bornemisovi. Novou donáciou kráľa Ferdinanda I. z 11. februára 1560 sa stali Batizovce, Gerlachov a Četene majetkom Pavla Mariášiho, ako znak uznania. Donáciu potvrdili aj ďalšie dokumenty – listina kráľa Maximiliána zo 6. novembra 1569 a Rudolfa z 28. februára 1578.

⁹ CSERGHEÖ, Géza. J. Siembachers grosses und allgemeines Wappenbuch... Nürnberg 1893, s. 399. ŠIMEK, Ondrej. *Kronika obce Batizovce II.*, s. 50.

¹⁰ ŠIMEK, ref. 2, s. 4.

¹¹ ŠIMEK, ref. 9, s. 51-52.

¹² SUCHÝ, Michal. *Dejiny Levoče*. Levoča 1974, s. 140, 142.

¹³ HAIN Gáspár Lőcsei krónikája. Lőcse 1910 – 1913, s. 46, 52, 66.

Bornemisa sa svojho nároku nechcel vzdať ani po roku 1560, kedy chcel dať do zálohu Batizovce istému Františkovi Kapi.¹⁴

Neustali ani spory s Levočou. 18. januára 1550 sa sťažoval Pavol Mariáši palatínskemu miestodržiteľovi Františkovi Révayovi, kvôli finančnému vyrovnaniu za ich útok roku 1527 na Batizovce a Gerlachov. Spor bol vliekol niekoľko rokov v Bratislave a ukončený až roku 1569. Pavol Mariáši dostal od Levoče ako odškodné 2000 zlatých.

Františkova manželka Žofia Pongrácová-Nagymihályová je známa ako *Záchrankyňa rodu*. Ich syn Pavel (*1529 - †19. 1. 1587) s prívlastkom *Slavný* a krajinský poslanec snemu za spišských Nemcov (1583), získal rodové majetky, ale už ako Ferdinandov prívrženec, naspäť. Stalo sa tak na základe zákona vyneseného 19. februára 1542 v Banskej Bystrici.

Pavlovi synovia si rozdelili majetok nasledovne – Ondrej (*1558 – †19. 3. 1608) sa usadil v Batizovciach, František a Pavol v Markušovciach, Žigmund v Chrasti. Ondrej sa venoval vojenskej kariére v službách kniežata Štefana Bátoriho (Báthory) a od roku 1576 i poľského kráľa. V Batizovciach sa veľmi nezdržoval, lebo väčšiu časť života strávil na vojenských výpravách v Poľsku, kde bol roku 1582 ranený a v Sedmohradsku, odkiaľ sa vrátil nemocný a po krátkom čase zomrel. Pochovať sa však dal v Markušovciach, ktoré boli aj v tomto období ich rodinným sídlom. Ondrejových synov vychovával spisovateľ Abrahám Caroli s prírmením Rosnaviensis, pôvodom z Rožňavy, ktorý uverejnil príležitostné latinské verše v zborníku *Epicedia in p. obitum...* chr. Darholtz (Bardejov 1602). Syn František zastával aj funkciu prefekta majetku sirôt po Pavlovi Rákocim (Rákóczi).¹⁵

Do konca 16. storočia boli Mariášiovci hlavne statkármi, od 17. storočia sa uplatnili najmä vo vojenstve a neskôr v politickom živote Uhorska.

V prístavbe za svätynou rímskokatolíckeho kostola sa nachádza náhrobná doska z čierneho mramoru v tvare veľkého obdĺžnika (190x100), s erbom a nápisom.¹⁶ Z epitafu sa dozvedáme, že je venovaná Jánovi Mariášimu, ktorý zomrel na bratislavskom sneme 24. marca 1655, vo veku 63 rokov a jeho manželke Žofii Palugyaiovej, zomrelej roku 1674 v 55. roku života. Dala ju postaviť Jánova dcéra Katarína roku 1696.

¹⁴ IVÁNYI, Béla. *A márkusfalvi Máriássy család levéltára 1243 – 1803*. Bez miesta vydania a roku, s. 99, 100, 101, 105, 106, 116.

¹⁵ ŠIMEK, ref. 9, s. 77-80.

¹⁶ IACENT MORTVI NONNVMERANTES DIES/ VEL ANNOS/ SED EX, CITATI VIDEBVN TVR.SIBI.VIX MOMENTVM DORMIVISSE/ MERMORE HOC PARIO/ OSSA ET CINR. TEGVNTVR/ SPECT. AC. G. D. D. IOANN. MARIASSI.DE/MARCVS.FALVA. Z. C: QVI. OVM. IN. GEN. A. M. DC/ LV. REG. H. COM. POS. LEG. MVNERE FVNGER. INTER/ PRCOVR. PAT. COMODA. IBID. XXIV. MAR. ET. III/ ET. LX. TERRIS. EXCESIT. ET. OVOD MORERIS./ NIL. SIBI. VIXIT/ PIIS. PAREN. VOL. EOR. VIT. P. O. C. JOANO/ FIL. N. MIN. V. P. H. N. J. D. R. A. C. MDCXC.VI./ QVI LEGIS HAEC SVBMISSIVS LEGAS/ NE G. D. SOPH. PALVGYAI. NAM/ A. MDCLXXIV. VITAE LV. CRYPTAM/ HANC SVBIERAT DORMIENSTEM/ EXCITES.

V ovzduší politickej, majtkovej a osobnej neistoty sa stal vnuk batizovského Ondreja a syn Františka - František Mariáši z kalvína katolíkom. 11. apríla 1672 bol zvolený, ako prvý katolík, za spišského podžupana. Neskôr sa však pridol v boji proti panovníkovi na stranu šľachtica Imricha Tököliho. Počas vlády kráľa Leopolda sa na stranu jeho protivníkov postavil nielen František, ale aj ďalší Ondrejovi vnuci po synovi Jurajovi – Michal a Juraj, Žigmund, syn Žigmunda z Chrasti sa stal i kapitánom spišských zemianskych povstalcov Tököliho. Až po vyhlásení tzv. *všeobecného pardonu* roku 1684 získali Mariášiovci o rok neskôr (1685) od kráľa milosť a aj majetky. Neskôr bol správcom rodových majetkov Ondrejov pravnuke po Františkovi – Mikuláš. Tento daroval roku 1683 polovicu urbáriálnej usadlosti (sesie) tunajšej evanjelickej cirkvi. Druhým Ondrejovým pravnukom bol Gábor.¹⁷

Väčšina príslušníkov Mariášiovskej rodiny sa hlásila k evanjelickej cirkvi. Patronátne a zemské právo mali aj nad katolíckou cirkvou. Podľa vizitácie Jána Sigraya roku 1700 táto rodina neustále prenasledovala katolíckeho farára Juraja Augustíniho.¹⁸

Proti-habsburské vystúpenie Františka II. Rákociho (1703 – 1711) priviedlo pod jeho zástavy Pavla Mariášiho (pravnuke Žigmunda z Chrasti), jeho brata Adama, batizovského Mikuláša (syna Františka I. a pravnuke batizovského Ondreja), jeho brata Gabriela a Štefana Mariášiho (pravnuke Žigmunda).

V batizovskej matrike¹⁹ sa spomínajú Mariášiovci mnohokrát. Najstaršie záznamy sú o krste Juliany (28. 11. 1716), dcéry Jána Mariášiho, ktorý mal neskôr syna Jána (krstený 12. 2. 1717) a dcéru Sofiu (krstená 15. 12. 1718), sobáš Imricha Mariášiho s Danielou Annou Máriou Várady – Szakmáryovou 21. 4. 1778, pochádzajúcou z lučivnianskej šľachtickej rodiny. 9. septembra 1776 sa narodil Imrich Mikuláš, syn Alexandra Mariášiho a Barbary, rodenej Okoličánievej. Vo veku 10 rokov zomrel 15. apríla 1751 Marek Mariáši, syn Františka Mariášiho a Zuzany, rod. Sontagovej (†5. 8. 1770), ktorí prispeli roku 1767 na stavbu veže rímskokatolíckeho kostola v Batizovciach.²⁰

Roku 1729 darovali Imrich Horvát Stančič a Žofia Mariášiová zvon evanjelickej cirkvi.²¹ Keďže tento zvon 13. júna 1756 pukol, dala ho vdova po Františkovi Mariášim st. Zuzana

¹⁷ ŠIMEK, ref 9, s. 83.

¹⁸ HRADSZKY, Josephus: *Additamenta ad initia progressus ac preaesens status capituli Scepusiensis*. Spišské Podhradie 1903 – 1904, s. 228.

¹⁹ Bližšie pozri: Štátny archív v Levoči: Spišská župa 4191/1916, šk. 1628 – 1654.

²⁰ Rímskokatolícky farský úrad v Batizovciach: spisy bez č. Štátny archív v Levoči: Matrika ev. a. v. cirkvi Batizovce, i. č. 6, šk. 3.

²¹ *Haec campanula Ecclesiae Batisfalvensi in gloriam Dei oblata est ex patrocinio Perillustris ac Generosi Dni Emerici Horvath Stansith de Gradecz, et P. ac Grosa Dna Sophia Mariassy sub Admodum Pendo Dno, Nicolao Máday 1729 (Tento zvon bol darovaný batizovskej cirkvi z titulu patronátu osvieteného a urodzeného pána Imricha Horváta Stančiča de Gradec a osvietenej a urodzenej pani Žofie Mariášiovej ku Božej sláve počas účinkovania farára Mikuláša Mádaya roku 1729).*

preliať.²² Starý zvon teda vážil 1,5 centa a novoodliaty 2,6 centa.

Reprezentantmi klasicky spájaných evanjelických rodín bolo manželstvo Františka Mariášiho (*20. 8. 1726 - †6. 9. 1789), ktorý sa oženil s dcérou Imricha Horváta – Stančiča (Horvath-Stansitha) (*1695 - †1761) a Juliany Poturnajovej (Pothurnyayovej) (†1769) Annou Máriou Horvát – Stančičovou de Gradec (*11. 8. 1727 - †21. 1. 1810 Batizovce). Sestrami Anny Márie boli Klára, vydatá Sirmaiová (Szirmayová) a Zuzana, vydatá Révaiová. František a Anna Mariášiovci mali synov – Alexandra, Ondreja a Františka a dcéru Annu Apolóniu (*4. 5. 1760). Manželia od roku 1764 spolu s batizovským ľudom viackrát prosili panovníčku Máriu Teréziu o povolenie výstavby kamenného evanjelického kostola, ktoré napokon dostali roku 1786. Zároveň sa Batizovce stali centrom evanjelického života a získali do svojej pôsobnosti viacero filiálok. Nový kostol bol postavený roku 1791. František Mariáši 15. júla 1756 daroval evanjelickej cirkvi naveky pozemok na cintorín pozostávajúci z dvoch polí (Jančuškovej a Šmatlákovskej). Jeho synovia – František ml. a Wolfgang ho v máji 1757 zriadili a 25. novembra v tom istom roku ho rozšírili.²³

Mariášiovský, pôvodne renesančný kaštieľ zo 16. storočia prestavali František a Anna roku 1756 na barokový. V súčasnosti (2007) sa tu nachádza Ústav sociálnej starostlivosti pre mentálne postihnutých dospelých občanov. O iniciátoroch stavby svedčia dve dosky, ktoré boli osadené pri príležitosti dokončenia stavby okolo roku 1756.²⁴ Hlavná doska (112 cm x 125 cm) na južnej strane zdobí hlavné, slávnostné priečelie a nesie znaky rodičov (význam slávnostnej strany podčiarkuje aj použitý materiál – mramor). Má v hornej časti dvojicu štítov s rodovými znakmi – vľavo rodina Mariášiovcov, vpravo rodina Sontágovcov (Szontághovcov)²⁵

Menej okázalá je doska mladomanželov, ktorá zdobí severné, do záhrady orientované priečelie.²⁶ Erbovú dosku severného tympanónu (110 cm x 72 cm) zdobí dvojica erbov –

²² Po renovácii niesol takýto nápis: *Campanam hanc renovari curavit: Spect. Dna Susanna Sonntagh, relicta P. Dni. Francisci Mariassy Sen. Vid. cum additamento unious Centanarii materia 1757 (Obnovenie tohto zvona zaobstarala slovná pani Zuzana Szontágová, pozostalá vdova po Františkovi Mariášim st. s pridaním jedného centa zvonoviny, 1757).*

²³ Filiálkami boli: Gerlachov, Mengusovce, Štôla, Lučivná, Spišská Teplica, Hranovnica, Filice, Hozelec, Švábovce, Kišovce, Primovce, Miklošovce, Betlanovce, Spišský Štiavnik, Hôrka a Svätý Ondrej. WEBER, ref. 1, s. 145-146.

²⁴ Špirko uvádza: „Baroka svetskej architektúry ujala sa najviac rodina Mariášiovcov. František Mariássy a jeho manželka z rodiny Horváth-Stansithovcov r. 1710 postavili v Batizovciach prízemný kaštieľ, ktorý sa stal vzorom menších spišských zemanských kúrií...“ Avšak tu ide o mylný údaj, keďže manželia Mariášiovci sa narodili oveľa neskôr.

²⁵ Nesie názov: „SI DEVS PRO NOBIS QVIS CONTRA NOS/NON EST VOLENTIS NEQVE C RENETIS/ SED MISERETIS DEI SENIOR FRANCISCUS/ MARIASSI DE MARKUS FALVA CUM SUA CON/ FHORALI SUSANNA SZONTAG HOC OPUS EX/ FUNDAMENTO EXTRUI CURAVIT/ ANO 1756. (Keď Boh s nami, kto proti nám? Nezáleží na tom či sa nám niečoho dostáva, či nám niečo chýba, ale na tom, či sa Boh zmiľuje. Starší František Mariáši z Markušoviec dal so svojou manželkou Zuzanou Szontagovou od základu postaviť toto dielo roku 1756).

²⁶ Roku 1995 boli tieto dosky reštaurované zodpovedným reštaurátorom Radimom Čechom a spolupracovníkmi Martinom Beluškom, Vierou Drábovou a Rastislavom Ferencom. Vzhľadom na výrazne poškodenú mramorovú

Ľavý štít opakuje rodový znak rodiny Mariášiovej, pravý je znakom rodiny Horvát Stančičovej.²⁷

Impozantná stavba kaštieľa umiestneného vo väčšej záhrade má dĺžku 51 m a šírku 23,80 m. Baroková stavba bola neskôr obohatená dostavbou krídel a arkády. Budova je umiestnená v záhrade. Zo strany od cesty vedúcej dolu obcou je ohradená hrubým, plným múrom, v ktorom je osadená impozantná brána. Dolná brána od cesty a horná – vzorová, vedúca na nádvorie kaštieľa pochádzajú z roku 1917, kedy ich dal postaviť gróf Dešefy (Dessewffy). Horná, vedúca na nádvorie je však ešte pôvodná a je obložená kresanými kameňmi ako zárubňami. Celá južná časť budovy je podpivničená a tradícia hovorí, že okrem týchto známych a aj dnes užívaných pivníc sú tu tajné podzemné chodby s východom na *Pod breh* smerom ku Gerlachovu, na veľkom záhumní.²⁸

Ďalší kaštieľ nazývaný *Kaprálovec*, resp. *Joškovec* sa nachádza v obci vyše tzv. *Vyšného dvora*, na južnej strane a je označený číslom 150 -151. Nevieme presne určiť, kedy bol postavený.

Urbár roku 1771 podpísali zástupcovia Mariášiovskej rodiny a zo strany obce richtár Ondrej Risa. František a Wolfgang Mariášiovci mali 65 poddaných, Xaver Mariáši 6, Marek 3, Imriška Mariášiová 8 poddaných a 1 želiara.²⁹

Roku 1800 dala vystaviť rodinnú hrobku Anna Mária Horvát Stančič de Gradec, manželka Františka Mariášiho, do ktorej boli umiestnené aj pozostatky nižšie spomenutého generála Ondreja Mariášiho. Na pravej strane cintorína, hneď pri vchode, je umiestnená rodinná krypta Mariášiovcov. Na jej priečelí sa nachádza doska z červeného mramoru.³⁰

dosku bola vytvorená kópia z umelého kameňa a táto bola osadená na pôvodné miesto v tympanone. Konzervovaný a ošetrovaný originál bol osadený v predsieni južného vstupu a spolu s ním tiež plasticky dotvorený sadrový model. Podstatne lepšie zachovaná pieskovcová doska severného tympanonu bola reštaurovaná na mieste a opatrená konzervačnou a hydrofobizačnou úpravou. TKÁČ, Ivan: *Reštaurátorská tvorba 1995 – 2000 Oblastného reštaurátorského ateliéru v Levoči*. Levoča 2001, s. 57 – 59.

²⁷ V dolnej polovici je text: „Hortos CInCtVras eCce aeDes poster Iores/ Cernes posterItas ae DJfJcata toCa/PER IUNIOREM FRANCISCUM/ MARIASSI DE MARKUS FALVA/ SUAMQVE DILECTISSIMAM CON/ THORALEM ANNAM MARIAM/ HORVATTH STANSITTH DE GRADETZ.“ (Vo voľnom preklade: *Potomkovia uvidíte múrmi oplotené záhrady, zadné budovy, priestory zastavané mladším Františkom Mariášim z Markušoviec a jeho najdrahšou manželkou Annou Máriou Horváth Stančičovou de Gradec*)

²⁸ Kaštieľ má výrazne vystupujúci rizalit členený pilastrami s rímsovými hlavicami, pozdĺžnymi oknami s profilovanými šambránami a zvlínenými nadokennými rímsami. Veľký štít s volútami po stranách má na vrchole tympanón. Aj v štíte sú pilastre so štylizovanými hlavicami a v strede je malé kazulové okno (v tvare omšového rúcha). Ostatné fasády majú pozdĺžne okná, ale architektonické prvky nahradili farebne riešené lizény a orámovanie okien. Vo dvore je otvorená loggia. Kaštieľ má manzardovú strechu. V miestnostiach sú pruské klenby.

²⁹ Štátny archív v Levoči: Krajský súd Levoča. Urbár 1771, inv. Č. 21, šk. 226.

³⁰ Nápis na hrobke Mariášiovcov je nasledovný: „PRO SVA SVORUMQE REQUIE POSVIT/ GROSA DNA ANNA HORVATH SZTANSITH/ DE GRADECZ/ GROSI DNI CONDAM FRANCISCI MARIASSY/ DE MARKUS – FALVA/ RELICTA VIDVA/ A. C. MDCCC. (Pre odpočinok svoj a svojich drahých dala vystaviť Anna Horváth Stančič de Gradec veľkému pánovi zakladateľovi Františkovi Mariášimu z Markušoviec pozostalá vdova roku 1800.) WEBER, Samuel. *Ehrenhalle verdienstvoller Zipser des XIX. Jahrhunderts 1800 – 1900*. Spišská Nová

Najviac sa svojou udatnosťou vyznamenal generál Ondrej Mariáši ³¹ (*1759 –

†17. 6. 1846). Už ako 16-ročný vstúpil ako kadet do 37. cisársko-kráľovského pešieho pluku grófa Siskoviča, o 3 roky sa stal práporčíkom, od roku 1813 poľným maršalom. Roku 1832 odišiel do penzie ako „*Feldzeugmeister*“. Zúčastnil sa bitky proti Napoleonovi u Asper 21. a 22. mája 1809, po čom sa stal generálmajorom, veliteľom 6. armádneho zboru. Bojoval aj počas prehratej bitky pri Warne 5. – 6. júla 1809. Za udatnosť bol 13. júla vyznamenaný Rytierskym krížom rádu Márie Terézie. Zúčastnil sa aj pri Rakúšanmi prehratej bitke pri Drážďanoch 26. – 27. augusta 1813 a rozhodnej víťaznej bitke pri Lipsku 16. – 19. októbra 1813, po ktorej bol povýšený na poľného maršala. Na strane Napoleona bojoval Mariáši aj proti Rusku, kde bol ranený a získal ruský veľkokriž rádu Anny a pluk, pri ktorom slúžil bol pomenovaný jeho menom. Bol 47 krát zranený. Delovú guľu, ktorá mu odtrhla kus sedacieho svalu dal upevniť v kaštieli s nápisom Memento mori (*Pamätaj na smrť*). Podľa kroniky sa guľa nachádza v múzeu v Košiciach a jeho izba v kaštieli bola pomalovaná vojenskými výjavmi. Patril medzi prvých zemepánov, ktorý sa stal kráľovským komorníkom.

Generál Ondrej Mariáši za 1400 zlatých dal vystavať klasicistický oltár vyzdobený oltárnym obrazom Zmŕtvychvstanie Krista (olej na plátne, 300x140) od známeho spišského maliara Jozefa Caucika z roku 1814.³² Roku 1816 nechal postaviť kazateľnicu ako pietnu spomienku na svojich rodičov. Na prednej strane kazateľnice je erb s krížom a s viditeľným slovom *Udatnosť*. V roku 1821 bol zvolaný konvent, na ktorom bol preberaný aj zlý stav okien, oltára, strechy, kazateľne a krstiteľnice. Ondrej Mariáši prispel na tieto výdavky 500 zlatými.

33

Ves 1901, s. 360.

³¹ WEBER, ref. 30, s. 355-360. *Slovenský biografický slovník IV.*, M – Q, Martin 1990, s. 70.

³² WEBER, ref. 1, s. 146. WEBER, ref. 30, s. 359.

³³ „Po skončení francúzskej vojny s uzurpátorom Napoleónom roku 1815 postavil kazateľnicu ako spomienku na najlepších rodičov Františka Mariášiho de Markus- a Batizfalu a Anne Márii Horvát – Stančíchovej de Gradec roku 1816 slobodný barón Fr. B. Ondrej Mariáši...“ Na oltári sa nachádza nápis – RELIGIONE IN DEUM/ ET QVI JUXTA PROXIMI SUNT/ OPTIMOS PARENTES/ ATQVE IN ECCLESIAM/ PRO VITA OLIM MELIORI MATREM CARAM/ FILIALI PIETATE/PERENNI DE VOTIONE. Na ľavom bočnom hranole oltára, ktorý slúži ako podstavec pod postranný oltárny stĺp a siaha do výšky oltárneho stola, pokračuje nápis: FRANCISCO MARIASSY/ DE MARKUS ET BATISFALVA/ NATO 20. AVG./ 1726/. DENATO 23. AVG./ 1789/ a končí sa na podstavci pravej oltárnej strany: ANNEA MARIAE/ HORVATH/ STANSITH DE GRADEC/ NATAE 11. AVGST/ 1727/ DENATAE 21. JAN./ 1810/. (Z nábožnosti k Bohu a tým, čo sú po Bohu najbližší, oproti milým rodičom ako i oproti cirkvi, drahej matke, pre opätovný lepší život, v synovskej piete a neutíchajúcej oddanosti Františkovi Mariášimu z Markušoviec a Batizoviec narodenému 20. augusta 1726, zomrelému 23. augusta 1789 a Anne Márii Horváth Stančíč de Gradec narodenej 11. augusta 1727, zomrelej 21. januára 1810.) Na opačnej strane oltára je nápis: INTER TOT VITAE DISCRIMINA, PRO ARIS ET FOCIS AB ANNIS XXXVIII EXCVBANS CONTRA BORVSSOS, TVRCAS, GALLOS, RVSSOS IN SEPTEMRIONE MERIDIE ORIENTE ET OCIDENTE STRENVE MILITANS NOVISSIMO BELLO GALLICO AD DRESDAM GRAVISSIME VVINERATVS SCEPUSIENSIVM ARTIFICVM OPERE POSVIT MDCCCXIV L. BARO ANDREAS MARIASSY DE MARKVS: ET BATISFALVA GENERALIS CAMPI MARESCHALLI LOCVM TENENS SSMAE: CAEO: REAEAPLICAE MATTIS CAMERARIVS INSICNIS IRDINIS MILITARIS THERESIANI. ATQVE RVSSICIS. ANNAE PRIMAE CLASSIS EQVES, VNIUS LEGIONIS PEDESTRIS HVNGARICAE NR 37 PROPRIETARIVS „*Kvôli mnohým nebezpečenstvám života v mene Boha a vlasti 38 rokov dlho bojujúc proti Prusom, Turkom, Francúzom, Rusom na severe, východe*

Ďalším udatným potomkom bol opäť generál Ondrej Mariáši³⁴ (*1. 3. 1816 - †28. 1. 1871), ktorý bol členom výboru cirkevnej obilnice v Batizovciach. Podporoval aj výstavbu školy v Mengusovciach a v Štôle.

V 1. polovici 19. storočia sa rodina pomadařčila. Vlastníkmi Batizoviec boli podľa kroniky Alexandrovi synovia – Jozef (pochovaný v Batizovciach roku 1807), Imrich a ich synovci po bratovi Ondrejovi – Albert a Gyula. Podľa matriky sa Jozef Mariáši, syn Františka Mariášiho oženil 5. novembra 1806 s Julianou, rod. Mariášiovou z Markušoviec, no už 13. júna 1807 zomrel ako vojak vo veku 26 rokov.³⁵

Tiberius Mariáši³⁶ bol v Batizovciach rímskokatolíckym farárom od 10. apríla 1835 do roku 1848, kedy odišiel k vojsku. Bol potomkom Štefana, zvaného aj Múdry, Žigmunda, brata batizovského Ondreja. Opustil batizovskú farnosť a v revolúcii sa pridal na stranu Maďarov. Po jej ukončení sa utiahol do Markušoviec, kde zomrel.

Ďalšími vlastníkmi Batizoviec boli František (*1836 – †1905) a Aladár (*1849 – †1886). Aladár Mariáši bol podľa kroniky poslancom snemu. Keďže zomrel bez potomkov, František odkúpil majetky od vzdialených príbuzných Aladára a stal sa (okolo roku 1886) výhradným vlastníkom Batizoviec. Niektoré časti lesa odpredal Wielandovi z Farkašoviec, Probsnerovi zo Stráž a jednému obyvateľovi Matejoviec. Títo zvlášť odpredali z lesa drevo a zvlášť pozemky urbarialistom z Batizoviec okolo roku 1877. Keďže na tomto území neboli stromy a štát zakázal zalesniť spomenuté územie vo Vysokých Tatrách, urbarialisti ho predali barónovi Danielovi R. Diergardtovi za 60 000 zlatých. Barón veľkoryso daroval Batizovciam drevo na evanjelickú zvonicu, ktorú postavili roku 1899.³⁷

Barónsky titul podľa rozhodnutia z 9. decembra 1888 získal Ján Mariáši (*23. 6. 1822 Spišská Nová Ves – †25. 1. 1905 Budapešť, pochovaný v Markušovciach) z Markušoviec a Batizoviec, poľný maršal, rytier Leopoldovho rádu a člen hornej snemovne, ktorého osobný vzťah k Batizovciam sa nám nepodarilo zistiť.³⁸

a západe horlivo zápasiac, v poslednej francúzskej vojne pri Drážďanach ťažko ranený, zriadil roku 1814 tento oltár s pomocou spišského umelca gr. barón Ondrej Mariáši de Markus- a Batizfalva, veliteľ – poľný maršál, komorník kráľovského apoštolského majestátu, rytier vojenského rádu Márie Terézie a ruského Rádu sv. Anny prvej triedy a vlastník 37. uhorskej infanterie – regimentu.“

Pozri aj: WEBER, ref 30, s. 358.

³⁴ *Slovenský biografický slovník IV.*, M – Q, Martin 1990, s. 70.

³⁵ Gyula Mariáši, manžel Anny Szirmaiovej, zomrel ako 32 ročný 15. 4. 1852 na mozgovú príhodu. Je pochovaný v rodinnej hrobke v Batizovciach. Štátny archív v Levoči. Matrika Batizovce, ev. a. v. a fil. Filice, Gánovce, Gerlachov, Hozelec, Lučivná, Mengusovce, Štôla a Švábovce 1822 – 1972.

³⁶ Štátny archív v Levoči: Rímskokatolícka matrika Batizoviec. Tibérius Mariáši je podpísaný pod matričnými záznamami v rokoch 1844 – 1848.

³⁷ HOUDEK, Ivan. *Osudy Vysokých Tatier*. Liptovský Svätý Mikuláš 1951, s. 115-116. ŠIMEK, ref. 9.

³⁸ CSERGHEÖ, Géza. J. *Siembachers grosses und allgemeines Wappenbuch...* Nürnberg 1893, s. 400. JML Baron Johann Mariássy +. *Szepesi Hirnök. Zipszer Bote* 28. január 1905, 43. évfolyam, s. 1. Barón Mariáši absolvoval filozofické štúdiá v Prešove a od roku 1840 začal vojenskú kariéru v pešom regimente princa Wasa č. 60. Viackrát sa vyznamenal v rôznych bojoch, napr. v bitke pri Tise – Foldvár, pri Kápolne, Offene. Po bitke pri

Majetky Mariášiovcov mali viacerí árendátori. Roku 1851 je spomínaný Bernhard Beer, neskôr Karol Knizener z Markušoviec (1890), Alexander Goldhammer, ktorý sa stal i majiteľom kaštieľov a poľnohospodárskych častí a Samuel Klein, no neskôr sa odsťahoval do Košíc. Tzv. Poľanu Polianka (okolie dnešnej Tatranskej Polianky) roku 1888 predal František Mariáši Pavlovi Westerovi, Michalovi Gurovi a Nitschovcom. Roku 1897 knieža Kristian Kraft Hohenlohe – Oehringen kúpil od Františka Mariášiho panstvo na južnej strane Tatier, ktoré mal predtým pruský barón Daniel R. Diergardt, okolie dnešného Daniela až po Batizovské pleso, roku 1898 štôlský lesný majetok s Nižnými a Vyšnými Hágmi. Štát od neho odkúpil Gerlachovský štít s okolím. Roku 1894 predal František Mengusovciam majer Hadvigu a Kinbiarg, Popradské pleso a okolie.³⁹

Po smrti Františka Mariášiho roku 1905 v Budapešti, Edmund – posledný z rodu Mariášiovcov – odpredal v tom istom roku celý majetok batizovských kaštieľov a ich samotné kniežat'u Hohenlohemu. Tento majetky roku 1911 zamenil za les. Neskôr štyria Batizovčania získali pôdu aj kaštiele.⁴⁰

Nižný kaštieľ predali árendátorovi Bernatovi Goldhammerovi, s prevzatím povinnosti vyplatiť árendátora pálenie. Zložitejší bol predaj vyšného kaštieľa, na ktorý bolo viac kupcov. Keďže však medzitým vošli do kaštieľa vojaci, od kúpy odstúpili. Roku 1917 ho kúpila grófká Berta Dešewfiová (Dessewfi), ktorá bývala v Budapešti a do Batizoviec chodila iba v lete. Po jej smrti podľa testamentu pripadol kaštieľ s domácimi náležitosťami a príslušenstvom sestram rádu Uršulínok z Cífera, ktoré tu bývali od roku 1939 do roku 1950.⁴¹ Po zrušení mníšskych rádov kaštieľ slúžil rôznym organizáciám – strojnotraktorovej stanici, jednotnému roľníckemu družstvu a Zväzarmu. Budova bola veľmi poškodená a roku 1959 ju museli rekonštruovať. Po rekonštrukcii tu bol domov dôchodcov a od roku 1963 ústav pre duševne choré dospelé ženy, neskôr pre mentálne postihnutých. Posledná rekonštrukcia začala roku 1990, roku 1992 ju prerušili, keďže si uršulínky uplatnili reštitučný nárok na tento objekt. Po majetkovom vysporiadaní bola rekonštrukcia ukončená roku 1996.⁴²

Archív rodiny Mariášiovej bol do roku 1872 v Batizovciach, potom v Markušovciach a odtiaľ

Világoši bol uväznený a odsúdený na sedem rokov. Roku 1856 bol omilostený. Roku 1861 bol v Spišskej Novej Vsi zvolený za poslanca, roku 1867 bol najvyšším župným pokladníkom. 30. októbra 1871 bol povýšený na generálmajora. 1. novembra 1876 ho vyznamenali rytierskym krížom Rádu kráľa Leopolda, 1. mája 1879 bol povýšený na maršála a 14. apríla 1885 menovaný do obecnej rady. Do zaslúženej penzie odišiel 1. júla 1887. V tomto roku sa stal doživotným členom maďarskej magnátskej spoločnosti. Bol aj politicky aktívny ako kandidát Ludovej strany a vystupoval proti Aurelovi Münichovi. Zomrel vo svojom sídle v Budapešti, ale na jeho žiadosť bol pochovaný v rodinnej hrobke v Markušovciach.

³⁹ HOUDEK, ref. 37, s. 116.

⁴⁰ MALENKÁ, Kvetoslava. Na bývanie, prácu i kultúru. *Podtatranské noviny* 36, 1995, č. 28, s. 2.

⁴¹ DUBOVSKÝ, Ján. *Akcia reholníčky*. Martin 2001, s. 10.

⁴² MURGÁČOVÁ, Mária. Kaštieľ v Batizovciach... 22. februára 1997, s. 5. mgr.: Rekonštrukcia kaštieľa skončená. *Podtatranské noviny* 37, 1996, č. 12, s. 3.

ešte pred prvou svetovou vojnou bol prenesený do Národného múzea v Budapešti.⁴³ Posledným z Mariášiovcov, ktorí sa hlásili k Batizovciam, bol Pál Máriássy de Markus – et Batisfalva (*22. 2. 1911 – †16. 6. 2004) a jeho manželka Heidi. Pochovali ho v rodinnej hrobke 21. júna 2004 v Markušovciach.

⁴³ IVÁNYI, ref. 14, 176 s.